תאריך הורדה: 12 אפריל 2026. מקור: עמוד 2, חרות, 6 אפריל 1955 *** מתוך אתר עיתונות יהודית היסטורית, הספרייה הלאומית ואוניברסיטת תא

מ. בגין

מובן חדש למלים עתיקות

א.

היש לשנות מדברי ההגדה עתיקי היו־מין? אבותינו היו, ללא שנוי, מספרים, הלילה הזה, ביציאת מצרים, בהיותם כמו־כים על שלחנם של בני פרעה, בארצות „מצריים" למיניהן. על אדמת גבר נוסחה הקריאה השתא הבא, לשנה הבאה בארעא דישראל. במשך דורות היו בני ישראל חיזרים עליה, מי בכוונת לב ומי בהיסח הדעת; תמיד היה, באנחת לבם או באמירת פיהם, דיוק לפחות גיאוגרפי. אולם מה דו־נם של בני דורנו, אזרחיה של מדינת יש־ראל? כלום יכולים אנו, או אף רשאים אנו, לבקש: „לשנה הבאה בארעא דישר־אל", בעוד רגלינו עובדות על אדמת ישראל המשוחררת? איש לא החיר לנו עדיין לחיוק מסוק מן הפסוקים, שקודשו, מדור לדור, ב־מעותיהם וחתגוניהם של אבות אבותינו. אבל כדי שתפילתנו לא תהא חלילה הפילת־שוא, האין עלינו לתת לה מובן חדש?

באין שנוי, ישנה סכנה אחרת. ילדינו מבינים קצת ארמית, יודעים הרבה עברית. הלילה, הזה, יותר מבכל הלילות, הם זכאים לשאול; ואנו חייבים להם תשובה. מה נאמר לילדינו, אם הם, בנצלם את זכותם להקשות, יפרו את „הסדר" וישאלונו, עוד בטרם הגיע הור הקושיות המסורתיות, שאלה „אפיקומסיה" ביחס למשמעות המלים השתא הכא וגו'? האין זו איפוא זכותנו וחובתנו לתת מובן מחודש למלים ישנות נושנות? בהיותנו מסובין הלילה הזה, אם על שפת הים הגדול ואם בהרי יהודה ואם בדרום בואכה עזתה, האין עלינו להזמין את ילדינו לשים מבט מעבר לאפק הדמים, מעל להר ולגיא הגאולים, ולומר, יחד עמם, בקול, בכוונה, באמונה: השתא הבא, לשנה הבאה בארעא דישראל השלמה? ילמדונו אבותינו.

קשה יותר היא השאלה לגבי הפסוק האח־רון בהומנת כל דכפין הנהדרת. השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין — מה משמ־עותה של קריאה זו בשבילנו, בימים אלה? עבדות יתיד אינה טענה פירושים, או הס־ברים. אך עבדות הלאום מהי? וודאי, יש ואומה משתעבדת לשליטים „משלה". בימי קדם, כמו בזמן הזה, אפשר היה לומר לא על אומה אחת בלבד: משעבדיך ומדכאיך ממך יצאו.

אפס, העבדות הלאומית במובנה הפשוט קשורה בשליטת זרים. והן אנחנו השתחרר־נו, עוד לפני שבע שנים, משליטה זו. אמנם חלוקות הדעות על מי שנלחם והביא לי־ציאתנו מעבדות לחרות, במובנן של שתי המלים האלו. עלון אחד ושמו „דעי" שאל, לפני ימים מספר, את הקומוניסטים בישראל, משום מה הם תתרו תחת כוחות המגן של הישוב, והחלו למחות להם כף רק לאחר שה„הגנה" גרשה את הכובש הזר. כך ולא אחרת. התזכרו? הידעתם? ה„הגנה", בפיקודו של (הקומוניסט דהיום) משה סנה, „גרשה את הכובש הזר" דע ודי.

אבל יכתוב העלון את אשר עלה על דעתו, גם עליו העבור השלכת ההיסטורית. העובדה הניצחת היא, כי זרים אינם שול־טים עוד בנו, כפי ששלטו עד לד' באייר תש"ח. זה שבע שנים שולטים בישראל בניו. הנייחל, ללא שנוי, גם הלילה הזה להיות בני חורין בשנה הבאה? מה נשיב ליל־דינו. אם מתוך הפרת הסדר, ישאלונו שאלה ששית לאמור: כלום גם השתא עבדים אנחנו? למי? למה?

לו בר־סמכא הייתי, ולו נשאלתי, הייתי מייעץ, על אף השנוי במעמדנו המדיני, לא לשנות מלה או אות בתפילת הדורות האדו־רה: השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין. אבל הייתי מנסה לתת לה משמעות חדשה, אנושית ויהודית כאחת.

ב.

חלק מן האנושות, שליש הימנה, מנת חלקו היא העבדות במובנה הפשוט, הישיר, הגורא. שמונה מאות מיליון אנשים ונשים וילדים שוחררו משארית החרויות האנושיות. הם מדברים רוסית, סינית, הונגרית, פולנית, רומנית, בולגרית ועוד. עברית לא ידברו, ארמית לא ידעו. אך לו ידעו את תפילותינו העתיקות, ואלמלא פחדו, הם היו, בוודאי, עורכים הלילה את הגדול ב„סדרים" והיו מבטאים את כל מאוויהם בפסוק אחד של ישראל סבא: השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין.

שני השלישים הנותרים, של האנושות שוב מחולקים לשלשה „גושים". האחד, מנת חלקו היא שליטת זרים. זוהי עבדות. ב„גוש" השני נמצאים מיליונים אנשים, שאינם משר־עבדים לא לזרים ולא לקרמלינאים, ובכל זאת עבדים המה. אלה אף אלה מדברים בשפות שונות, את שפת החרות לא ידעו; מי יודע, אם הם רוצים לדעתה. רק בחלק השלישי של החלק השני של האנושות היים אנשים, שהיו עד כה בני חורין, פחות או יותר. אבל השתא גם הם היו לעבדים, כולם. הם ובניהם. ועבותם היא מיוחדת במינה. כואר עוד לא היתה.

השתא, בין פסח לפסח, הגיע האדם למ־קום. ממנו הופל ארצה לפני מספר לא ידוע של אלפי שנים. מגדל בבל שהוקם לנגד עינינו, אינו נראה לעין אנוש. עמודיו אינם עשויים עץ, או ברזל, או ביטון, קי־רותיו אינם חמר ולבנים. מדרגותיו אינן שיש. מספרן הוא אין סוף, משמע שאין להן מספר. זה מגדל פורה באחיר. בכל זאת, הוא עומד, הוא קיים, הוא מציאותי, וראשו מגיע השמימה. במשך השנה הזאת גילה האדם את אחד הסודות השמימיים: ביצד להברית את כל החיים כולם.

לפני עשר שנים, בשלהי הקיץ של שנת תש"ה, הוסלה הפצצה הראשונה, אשר כוח ההרס שלה נבע מפיצול האטום. מאז לא פסק האדם מלהוסיף ונדבכים למגדל בבל החדש. מתוך נכונות ההחרבה העצמית, שהיא בת לוויתו המשונה של אינסטינקט ההתגוננות, הוסיף האדם לגלות סודות טבע כמוסים, לפתח את המדע הנוקלארי. ובשנה העשירית לחורבן הירושימה „הצליח" אנוש לגלות ולייצר אמצעים, בהם יש לאל ידו להשמיד לא יחידים, לא אלפים, לא מיליונים ואף לא עשרות מיליונים — לכך הוא הגיע מזמן — אלא את כל החי על פני הכוכב הקטן הקרוי כדור הארץ. אין אנו יודעים עדיין אם ישנם חיים על פני כוכבים אחרים. אם לא נחריב את עצמנו, אולי נגיע אליהם ונדע. אך אם נגיח, לפי „שעה", כי אין חיים אלא על פני כדור הארץ, יוצא, כי האדם מסוגל להחריב את החיים בכל היקום, אם לא את היקום עצמו. זוהי העב־דות, או ההשתעבדות, החדשה, הסמויה מ־עין, של כל אדם, אף של בן חורין.

וינסטון צ'רצ'יל, שדאגתו תמיד היתה תונה לבריטניה, אך מבטו הוא לעתים גם אוניברסלי, ניסה, על סף התפטרותו, לנחם את האנושות, השרויה כולה בפחד המות מחטוף. בנאום האחרון, שנשאו בווסטמינס־טר כראש ממשלת הוד מלכותה, הוא אמר, כי במשך שלש, ארבע השנים הקרובות יכול האדם לישון בשקט יחסי. עדיין, אמר צ'רצ'יל הנה המערב מיהרון כוח ניכר בשטח ה־טרמו־נוקלארי. מאחר שהרוסים יודעים את זאת, הם לא יעיזו לצאת במשך שלש ארבע השנים הבאות, לשום מלחמה, שבתוצאה מ־הנה יופעל הנשק האטומי והמימני. אבל מה יהיה בעוד שלשים וששה, או ארבעים ושמונה חדשים, החולפים, בידוע „מהר" מאד? המרינאי הישיש הודיע, אי הידה, כי בערך על סף שנת 1960 לספירת הנוצ־רים יבוטל יתרון הכח המערבי, ויווצר שווי משקל נוקלארי בין המערב והמזרח. ואוי? המערב, שלא התקיף אף בהיות יתרון הכח לצדו, בוודאי לא יצא להתקפה מימנית בעמיר מולו אוייב שווה־כוח; ואילו המזרח, אף על פי שכוחו המימני יגבר, לא יעיז להתקיף, כי הרי מולו יעמוד אוייב שווה־יכולת־הרס. ההצלה תהיה אחות תאומה להשמדה, הפטיר צ'רצ'יל, באחת הפרזות ה־אופייניות לו.

לדבריו אלה של צ'רצ'יל יש צליל מוזר. הוא, האנטי־בולשביקי המובהק, באילו אימץ את האימרה הבולשביקית הנודעת: רע יותר, טוב יותר. אבל העיקר הוא, כי לחישובו יסוד להטיל על שר הבטחון את האחריות אוגינו, נראית קלושה מאד. האיש קבע, כי העולם הטוטליטרי הגביר, ללא הרף, את כוחו הנוקלארי, ו„ישיג", בעוד זמן קצר את העולם החפשי. אם זהו התהליך, הנמ־שך עשר שנים תמימות, מי לבפנו יתקע, כי, לאחר שהרוסים יגיעו לנקודת ההשתוות, הם לא יוסיפו להתקדם ולא יעברו אותה? יאם יתרון הכח יהיה בידי שליטי הקרמ־לין, מי יכול להבטיח לנו, כי הם, שאינם נוקקים להחליטי דיון והכרעה דימוקר־טיים, לא יחליטו, באחד הלילות, לצאת להתק־פת פתע על החלק השני של העולם, כדי ל־הכריעו, או להתריכו? ואם שוני המשקל בשטח האטום והמימן יופר, בעוד חמש או שש או שבע שנים, לטובת רוסיה, היש בט־חון, כי שליטיה לא יגסו, בלי מלחמה, ל־העמיד את העמים החפשיים על הברכים? בימים ההם לא זו בלבד שצ'רצ'יל לא יהיה עוד ראש ממשלה, הוא, אולי לא יהיה עוד: אין לדעת, מי יחזיק או בהגה בוואשינגטון די. סי. בשתי הארצות האלו ובצרפת וב־מדינות חפשיות אחרות ישום רבים, שכבר השמיעו קולם, כי חיי עבדות בכל זאת חיים הם ויש לבכרם על שני המוות. התעמיד האנושות, בעוד מספר שנים בלבד בפני הברירה, שאין נוראה ממנה, בין לילה אדים לבין לילה נצחי?

אבל אפילו נניח, ששווי המשקל, עליו דבר צ'רצ'יל, לא יופר עוד ושני כוחות ההרס, הנמצאים בידי האדם ה„מערבי" וה„מזרחי", יהיו תמיד שווים, מה תלושה היא האחות התאומה של ההשמדה? שווי משקל של כוחות צבאיים אינו ענין לעובדא, אלא לתע־רכה. אם אחד הצדדים יעריך, על פי חי־שוביו וחשבונותיו, כי לו יתרון הכח, הרי יופר מיד שווי המשקל הסוביקטיבי. והער־כה זו היא העלולה להגיע את היד להרס ו־לחורבן ולהשמדה, על אף שוויון הכוחות המעשי.

בהגיע האנושות לפרשת דרכים כזו, בע־מוד האדם בפני סכנת־הכרתת־כל, מה ילדו־תית נראית בגרותם השכלית כביכול של נטולי האמונה? הללו אינם מאמינים ב־השגחה העליונה. בידעונותם ובקידמתם, כי רבות הן בעיניהם, הם מתלוצצים על חשבון אלה, המאמינים בכוח עליון, שאין לו גוף ואין לו דמות הגוף, הטוב והמיטיב, גואל את האדם מידי עצמו, תולה ארץ על בלי־מה ומציל את האנושות, אף אם היא תולה את עצמה על בלימה. במי מאמינים המת־לוצצים? על מי סומכים הזלזלנים? כלום הם שמים מיבטחם, ביחס לעצמם, לבניהם, לכל, בכמה קו־מיסרים בקרמלין או בכמה שרים בפנטגון? הן קידמתם היא ריאקציה, שאין שחורה ממנה. אי־אמונתם באלהים ו„אמונתם" באדם, פירושה למעשה „אלילית אנושית", או חזרה לאלילות.

מול הריאקציונרים האלה יתייצבו, בימי מגדל בבל נושא החורבן לכל, אלה המאמינים בהשגחה העליונה. הם לא ייראו מות ולא יחשבו עליו. הם יסמכו לא על קומיסר ולא על שר. הם ישמחו בחיים ויחזיקו בתורת החיים. לבם יהיה סמוך ובטוח, כי מי ש־הצילנו עד כה, אמנם במחיר יסורים רבים, מהיכרתות והעלמות, שוב יוציאנו, בדרכים, אולי בל נדעון, מגיא הצלמות. כל המאמינים מבית ישראל, המרכינים ראשם בפני נצחיות המחשבה של אבותינו, יהיו מסובין הלילה, ליל היציאה המופלאה מעבדות לחרות, ו־ישאו, בשם כל האנושות כולה, את התפילה הישנה במובנה החדש: השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין — פפחד ההשמדה המוח־לטת, מאימת ההחרבה העצמית.

ג.

גם משמעות ברית מחודשת נודעת ל־תפילה עתיקה זו. חלק מעמנו, החי בארעא דישראל, מנת חלקו עבדות כפת הלחם. אנ־שים אלה, שמנינם רבבות, זכאים, בוודאי, לבקש למענם ולמען ילדיהם, על יציאה מעבדות לחרות. אך ראשית כל, הם חייבים קרצות להשתחרר מכבליהם, בין אם הם עבים, גסים, כולטים, ובין אם הם „עדינים", נסתרים. אם ירצו, לא תהא הרוחם אגדה; השתא, בין פסח לפסח.

אולם גם בני החורין בישראל היו לעבדים. כן, כולנו השתא עבדים. ושוב מיוחדת במינה היא עבודתנו החדשה לאחר שזכינו לאהחלתא דגאולה. השם, בה אפשר לכ־נותה, הוא ארוך ומסובך במקצת; אך הכ־נה הוא ברור ופשוט דווקא. זוהי העבדות של שפיכות־דמים־חנם.

במשך החודש האחרון נפלו חללים אחד עשר חיילי ישראל וארבעים חיילים נפצעו. באותה תקופת זמן הותקפו, נרצחו, או נפ־צעו גם עשרות אזרחים, אנשים ונשים. קציר דמים זה, מה טעמו, מה תכליתו? לאן הוא מביא אותנו? שוא תשאל את מנהיגי האומה הרשמיים. הם, בפשטות, אינם יודעים.

עם חלופי הגברא האחרונים בממשלת יש־ראל, נאמר בשפות שונות, בתחנת השדור הכמו־ממלכתית, כי עם שובו של שר־הב־טחון הקידם לקויה, יחששו הערבים, או יחשבו פעם ופעמיים, אם להוכיף לערוך עלינו התקפות דמים. כמה אמת, וכמה הת־ברברות אוילית, אף פרובוקטיבית, היתה בדיבורים אלה, הוכיחה מציאות הדמים ב־משך השבועות האחרונים.

אבל קו ההתברברות נמשך. אין, כמובן, יסוד להטיל על שר הבטחון את האחריות על כל שדור ב„קול ישראל", גם אם הוא מוקדש לו, אבל על דברים, שהוא חברם והשמיעם, הוא בוודאי אחראי, אם הוא אח־ראי. והנה עמד שר הבטחון ב„יום ההת־נדבות" ופען, באזני יריד ושונא, כי צבא ישראל יכול למחוץ כל אוייב לבלי יוכל קום, בפי שמוכיח, בין השאר, מיבצע עזה. אין במובן, ספק בעיני, כי צבא ישראל מסוגל היום למחוץ את אוייביה; אני רוצה להא־מין, כי הוא תמיד יהיה מסוגל לעשות כן, גם אם שר הבטחון דהיום הביע, לא פעם, בראיונות עתונאיים שונים, ספקות ביחס ליכולתו זו „בעוד חמש או עשר שנים", ו„בעתיד הקרוב, הנראה לעין. אבל אמו־ה והכרה בכושר הלחימה של צבאנו, מח־מד נפשנו, זה ענין אחד; ענין אחר לגמרי הוא הדיבור התפל, כאילו מיבצע עזה הוכיח, שאנו יכולים למחוץ את האוייב לבלי יוכל קום. ימים מספר לאחר ששר־בטחון־שפיכות־הדמים השמיע את אזהרתו באוני האוייב בדרום ובמזרח, „קמו" המצרים וגרמו לנו, במהלומה אחת, עשרים אבידות קרביות. האמת הפשוטה היא, כי מיבצע עזה הוכיח את נכונות הקרבה ואת כושר הלחימה ואת אחוות הלוחמים של צבאנו, אבל הוא גם הוכיח, כי במעשי הגובה ספור־יים אין שום פתרון לבעיה שפיכת הדמים בארצנו. מסיקיו של שר הבטחון דהיום יטיבו, איפוא, לעשות, אם, במקום להפיץ שמועות על גיזה רעת־לב של מכתבי בר־בה לבביים, ייעצו לו, שלא יבור כשר ה־תמולה המצרי. מוטב שיעשה יותר.

אולם בינתיים גם ה„חגמול" נעלם ואיננו. למה? הן שמענו מיד אחרי מיבצע עזה, כי ההתאפקות הממושכת מתפרשת על ידי האוייב כחולשה ומחזיפחו. משמע, היא גור־מת לרבוי ההתקפות, לחברת שפיכות הד־מים, איכה איפוא הבליגה ממשלת־אסכולת־ה־חגמול אחרי ההתקפה על שרשרת, אחרי ה־פוגרום ההמוני בפטיש, אחרי הרצח בעמק יזרעאל, אחרי המיקוש השיטתי של מכוניות קצבא, אחרי התקפה הקטלנית ליד ועל נחל עוז? התשובה היא, כי ממשלתנו נמצאת שוב בבהלה, או במבוכה, או במבוכת הבהלה. ורים ציון עליה להבליג; והיא עושה כ־מצותם. לדידה, על חשבון הדם היהודי, הבלגה פירושה הלוועי, והיהודי ביותר, הוא פוגרום. אין גרוע ממנו, או ממנה. אבל הבלגה כפוייה היא פוגרום בלוני חרפה, בתוספת אסון מדיני. היא ראשית הכניעה הלאומית והמציתה. ונסיונו של דורנו הו־ית, כי מדינה קטנה, המותקפת על ידי אויי־ים אכזריים, אם היא נכנעת פעם אחת לר־צון של מעצמות „רודפות שלום", הול־כת, או נסחבת, לתהום האבדון.

אבל האמת השלמה, היא, כי לא רק עם ה„הבלגה" שאין גרועה ממנה, אלא גם, עם ה„חגמול" שיש טוב ממנו, שפיכות הד־מים, המשתוללת בארצנו, היא חסרת תכ־לית; על כן, חסרת טעם היא. שפיכות דמים חזיון נורא הוא, אך שפיכות־דמים־חנם, היש דבר נורא ממנו?

במשך השבועיים האחרונים נפלו ממוקשי אוייב וכדוריו עוד שלשה מבני תל־אביב הצעירים. לא פסחו איפוא היתמות והשכול גם על העיר הגדולה, ה„בטוחה". היש הב־יל, בשביל האם השכולה, אם בנה נופל בנ־גב, או היה נופל, מהתקפת אוייב, בתוכבי תל־אביב? אין היום אם בישראל, הבטר־חה, כי בנה, היוצא לצבא או המשרת בו, ישוב אליה. בנינו שואלים היום את השאלה הנוראה: מי בחור? המות אורב לכל אחד מהם. אבל השאלה הנוראה ביותר, המכרסמת בלבם ובלב הוריהם, היא, אם קרבנותיהם מקדמים את ענין האומה או לא. הדור הזה נתן קרבנות רבים למען חרות האומה; בלב חפץ נתנם. ועוד לא פסה נכונות ההקרבה של בנינו. אולם שפיכות דמים זו, אי קיצה, מה מטרתה?

ולא רק אדמתנו נרווית שוב בדם בנינו; גם האפק מאדים והולך. אוייבינו מתחזקים והולכים. כמעט וכבר שכחנו, כי בעוד מספר חדשים יעבור הבסיס האדיר באזור תעלת סואץ לרשות המצרים. ושני הבסיסים הבריטיים בעיראק אף הם נמסרים לרשותה של ממשלת בגדד. איש אינו יכול לנחם אותנו, כי בעוד זמן מה יגיעו אוייבינו ל־„נקודת־הרוויה" בהזדיינותם ומאז תהי תקוה, כי שוני המשקל ביניהם ובינינו לא יופר עוד. נהפוך הוא. הכל יודעים, כי בהגיע, במהרה, נקודת ההשתוות, יוסיפו אוייבינו להזדיין, בנשק קנוי ו„מוענק", ור־תרון הכוח להם יהיה. לסכנת ההשמדה ה־מאיימת במישרין עלינו, ורק עלינו, אין אנו יכולים למצוא אחות־תאומה ששמה הצלה. ההמשך הבטוח לגרילה, אם לא יושם לה קץ, היא מלחמת דמים רבתי, מלחמה כל־חזיתית.

נגלל כל אלה חייב, הלילה הזה, כל איש בישראל לשאת, בשם כל ישראל, את התפי־לה העתיקה במשמעותה החדשה: השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין מתלות בפת הלחם, משפיכות־דמים־חנם, מסכנת השמדה בידי אוייב וצר.

ואת שתי התפילו האלו, האנושית והעב־רית, נלווה בתפילה, הבוקעת תמיד מלב מאמין: — שהו תישמענה.